

NAŠE LESE- NE LISTINE

Na mnoge ljudske običaje in starine se nam je ohranil spomin le še v rečenicah. Tako v splošnem tudi na glavno vrsto naših lesenih listin, na rovaše. Ko uporabljamo danes izraz »na rovašu imeti«, »na rovaš mi gre«, se že marsikdo ne zaveda več, kaj je prvotni pomen teh besed, še manj, da je rovaš predmet, ki je še danes med Slovenci ponekod v rabi. Preden izgine ta zanimiva pravna starina iz našega ljudskega življenja, je zato umestno, da skušamo zapisati čim več podatkov o njenem bistvu, obliki in rabi. — Že ko sta pred več kot šestdesetimi leti (1882) pravnika Babnik in Hudo-vernik prva začela raziskovati naše pravne starine, sta opozorila na rabo rovaša med Slovenci. Babnik pristavlja: »Vredno bi bilo, da se njegova raba natanko preišče in opiše.« Ta želja se je začela izpolnjevati šele v zadnjih letih. Odtlej se podatki hitro množijo, in čeprav zamujenega nikdar ne bomo popolnoma nadomestili, nam vendar pomagajo do popolnejše podobe o zgodovini in sedanjih oblikah rovašev in njim sorodnih lesenih pisem.

Po obliki je rovaš veja, zlasti leskova, palica ali lesena deščica, na katero zarežejo določene znake. Pri nekaterih vrstah rovašev, ki služijo posebnim namenom, se veja, palica ali deščica še razkolje na dva ali več delov, tako da se vrezani znaki razdele na vse te dele. Tak rovaš lahko imenujemo razklan rovaš (dvo-, trodelen) v nasprotju z nerazklanim, enojnim rovašem. Rovaš se običajno ne razkolje po vsej dolžini, marveč le tako, da ostane enemu delu ves ročaj (sl. 2, 3, 4, 6, 7). Zato pravijo Belokranjci delu brez ročaja pravilno »izkolek«, ker je nekako iz-klan (odkoljen). Za del z ročajem mi doslej ni znan izviren slovenski izraz, vendar ni prav izključeno, da se je tudi pri Slovencih zanj uporabljal izraz »matica«, kot je zabeležen v Dalmaciji. Zelo razširjena je med Slovani označba obeh delov rovaša kot »koklja« in »pišče«, a pri Slovencih ni bila opažena. Pač pa sem v zvezi z vozniki rovaši slišal označbo »mandle« in »vajble«, kar ima paralelo v tržaškem in dunajskem izražanju in deloma v bolgarščini. Znakom, ki se zarežejo v rovaš, pravimo Slovenci običajno preprosto »zareze«.

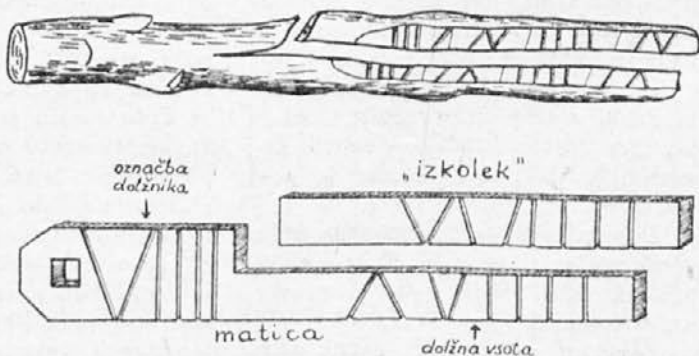
Raba rovašev je bila pri nas vsestranska; današnji primeri so le še rahli spomini na dobo, ko je bil rovaš glavna »beleznica« našega kmeta in obrtnika.

Najstarejše poročilo o rovaših izvira iz 16. stoletja in se nanaša na glasovalni rovaš pri ljudskih sodiščih v srednji in severni (t. j. kranjski) Istri. Tu je ljudstvo obdržalo še znaten vpliv na sodstvo v civilnih pravnih, kajti sodišču navadno ni predsedoval graščak ali kak drug zastopnik gosposke, marveč župan. Ta iz ljudstva izbrani predsednik pa ni sam sklepal sodbe, marveč je le vodil obravnavo ter po končanem razprav-

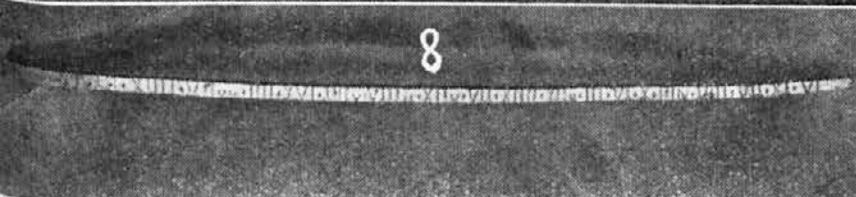
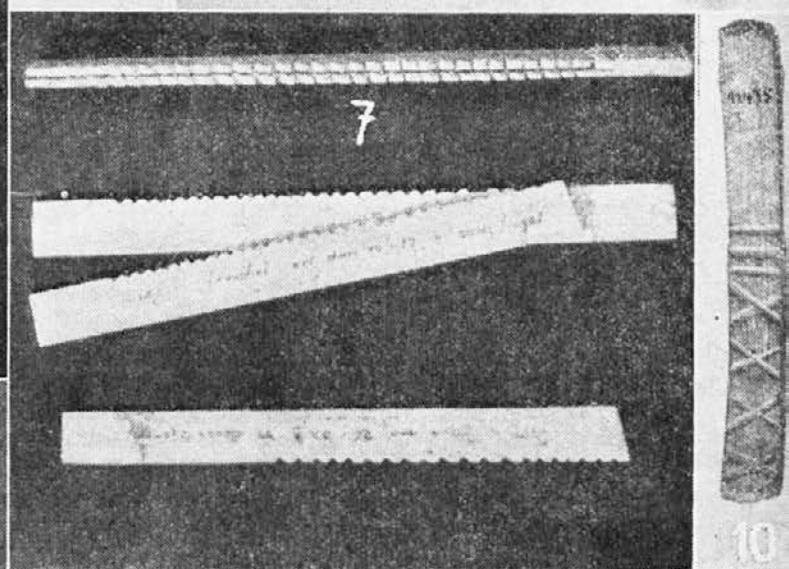
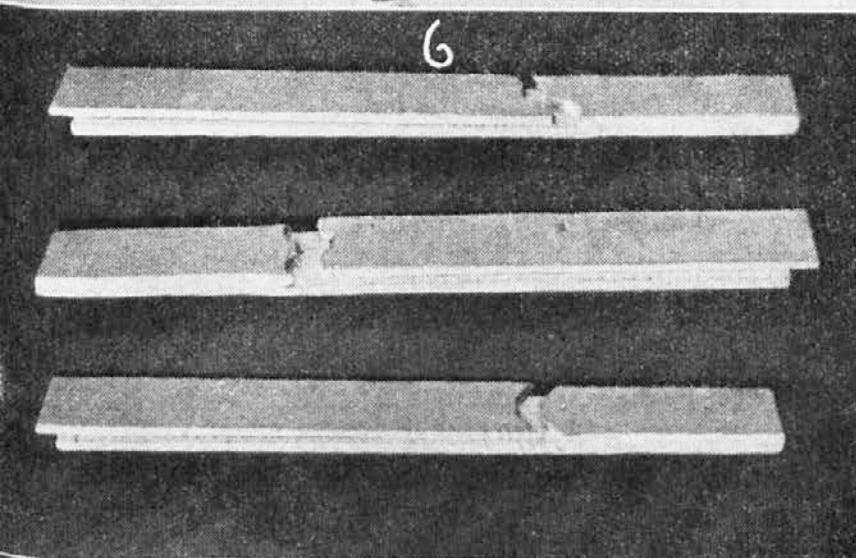
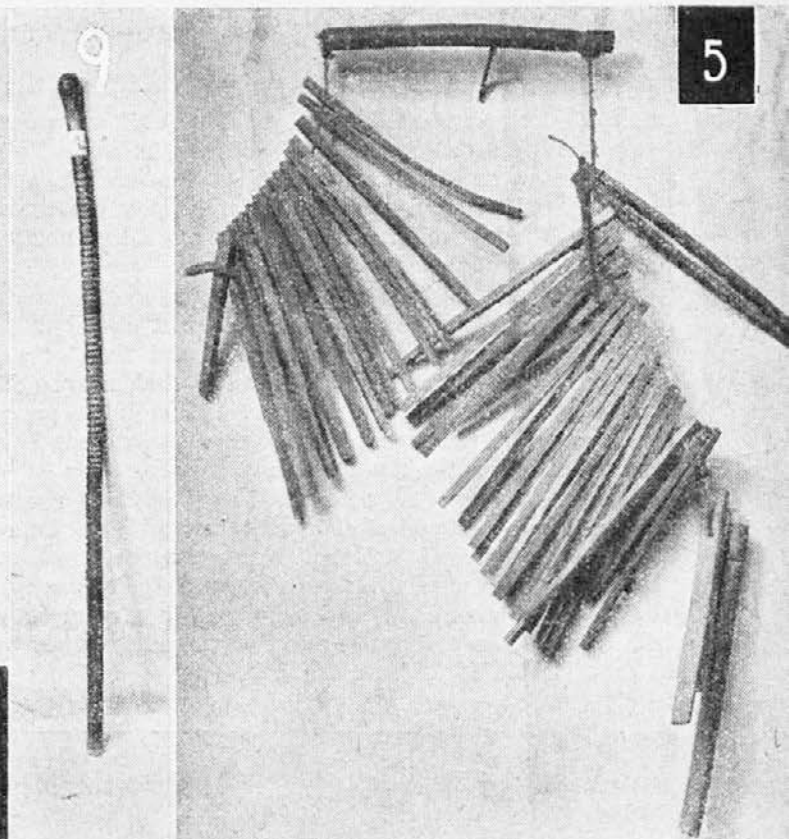
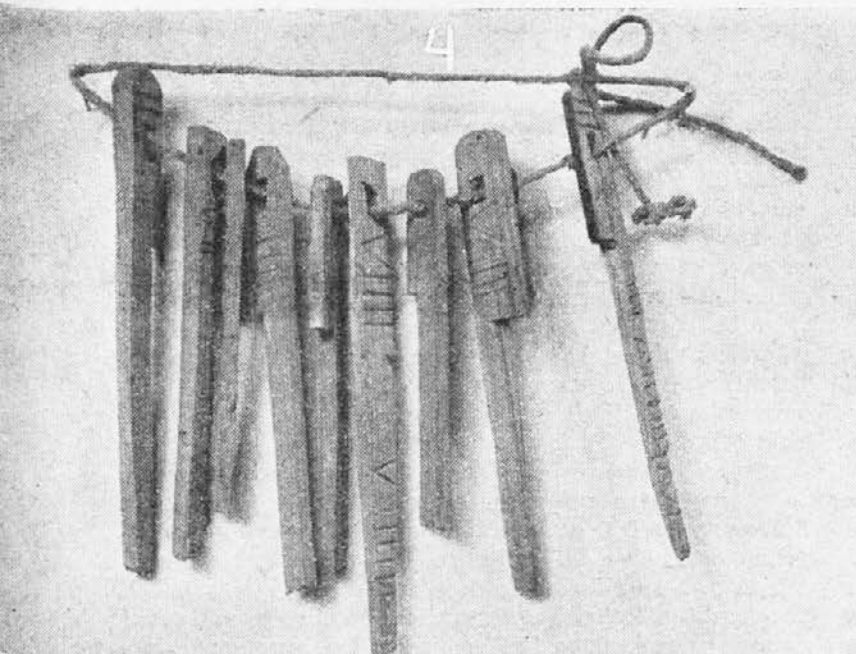

Sl. 1. Ljubljanski voznik z rovašem, zataknjenim ob »trugo«.

ljanju povzel glavno vsebino pravde in označil dva načina rešitve. Med tema dvema rešitvama so nato izbirali njegovi prisledniki, »sodci«, prav tako ljudje iz ljudstva, ki so glasovali na prav izviren način, na rovaš (rabisch). Predsednik sodišča je na palici zarezoval glasove prislednikov v prid enemu ali drugemu obeh načinov rešitve. Deželni stanovi Kranjske so se l. 1528 in še pozneje pisмено pritoževali pri vladarju proti takemu načinu sodstva in nam s tem ohranili najstarejši zgodovinski podatek o rovaših. Opazil ga je v arhivih že kranjski zgodovinpisec 17. stoletja I. V. Valvasor in se o njem razpisal v posebnem poglavju IX. knjige. Popolnoma se je pridružil mnenju kranjskih stanov in ostro

Sl. 2. Rovaš-voja; shema po Jagiću. — Sl. 3. Rovaš-deščica; shema po belokranjskih rovaših.

Sl. 4, 5. Šopi belokranjskih rovašev. — Sl. 6. Ljubljanski vozniški rovaši (tvrške Matko Curk). Dolžina 30 cm. — Sl. 7. Ljubljanski vozniški rovaši (tvrške Leopold Bricelj). Izkolek spodaj spada k matici na sl. št. 1. Dolžina 25 cm. — Sl. 8. Rovaš-palica; pastirska palica iz Ziljske doline. Dolžina 80 cm. — Sl. 9. Pastirski rovaš. Dolžina 15 cm. — Sl. 10. Prekmurski davčni rovaš. Dolžina 1 m.

graja te rovaše, ali, kot jim pravi, lesene zapisnike, še bolj pa kmečko sodstvo sploh, češ, da se »iz (često lesenih) kmečkih možganov porajajo navadno, če že ne leseni zapisniki, pa gotovo mnogokrat leseni, kot klada topi, nerazumljivi in nesmiselni sodbeni izreki.« Danes presojamo pomen ljudskih sodišč v zgodovini bistveno drugače kot Valvasor. — Glasovalne rovaše so uporabljali nekako do srede 19. stoletja tudi Beneški Slovenci, ki prebivajo v goratem predelu severovzhodno od Čedad. Bili so organizirani v šestintridesetih soseskah, katerih vsaka je obsegala nekako eno naselbino. Gospodarji, člani soseske so se shajali pod lipami pri kamniti mizi pred cerkvijo in razpravljali o skupnih upravnih zadevah, pa tudi o manjših sporih. Kadar so o tem glasovali, so se posluževali glasovalnih rovašev in zarezovali nasprotujoče si glasove na dva konca palice.

Pri opisu kranjskih mest in gradov nam je Valvasor ohranil spomin na nadaljnjo vrsto rovašev, na volilne rovaše, ki so bili v njegovi dobi še v rabi. Tudi ti rovaši so bili razširjeni v avtonomnih ljudskih občinah v srednji Istri (Pazinski grofiji). Ko so tam o sv. Juriju v posameznih mestnih in tržnih občinah volili župane, se je zbralo vse meščanstvo in k občini pripadajoči kmetje v lopi (loži) in okoli nje. Župana so volili tako, da je eden od prisednikov s palico in nožem hodil od enega do drugega in spraševal, kateremu od dvanajstih sodcev hoče dati svoj glas. Odgovore si je zarezoval na palico in izvoljen je bil oni, ki je dobil največ zarez. Po nekoliko novejšem podatku (1732) so morali nato izposlovati še potrditev volitev po gosposki. Na enak način so glasovali tudi pri imenovanju mestnega vratarja, dalje čaka, to je sodnega sluga, cerkovnika in občinskega ko-

vača. Slednji je bil namreč nekaj stalni nameščenec, ki je moral občanom proti redni letni dajatvi opravljati razna manjša dela, kakor brušenje kos in srpov, popraviljanje motik in sekir itd. K njegovemu vzdrževanju so prispevali vsi enako, čeprav morda niso vsi enako potrebovali njegove pomoči. Rovaš omenja Valvasor tudi pri volitvah v Moščenicah.

Kakšni so bili istrski volilni in glasovalni rovaši, tega naši viri ne povedo. Verjetno so bili enojni in ne razklani. Pri glasovanju so morda — podobno kot Beneški Slovenci — zarezovali glasove z obeh nasprotnih koncev ali na obeh plateg palice. Pri volitvah pa so morali na palici zarezati posebne znake za vsakega kandidata in k njim prejete glasove.

Svojevrsna je bila še v novejši dobi uporaba rovaša v vasi Nuga v glagoljaški župniji Roč v Istri. Tu so imeli vsi prebivalci dolžnost skrbeti zaporedoma za zvonjenje v cerkvi. Kot dokaz o opravljeni dolžnosti je krožila velika palica, na katero je vsakdo zarezal svojo črko. Starejši so to črko zarezali v glagolici, mlajši pa so začeli delati le še navadne črte.

Sl. 11. Izrez iz lesene kmečke pratike: dnevi okrog Velike noči, ki je zaznana s široko zarezo (v sredi).

Najbolj znani in najzanimivejši so oni rovaši, ki imajo pomen z adolžnice (računski lesovi). Omenjajo jih že nekateri sodni zapisniki iz preteklih stoletij, zlasti zapisniki vinogorskih pravnih, pa tudi metliškega mestnega sodišča iz 18. stoletja. Izčrpneje nas o rabi in obliki teh zadolžnic pouče zgledi iz novejša dobe. Rovaši — zadolžnice omogočajo upniku pregled nad njegovimi dolžniki in njihovimi dolgovi, obenem pa nudijo dolžniku možnost, da kontrolira pravilnost upnikovih zapisov. Če obe stranki priznavata pristnost rovaša, bo praviloma tvoril zanesljiv dokaz o višini dolga. Vsi ti učinki se dajo z rovašem doseči prav preprosto, o čemer naj navedemo zgled gostilniških rovašev, ki so bili še nedavno pri nas znani. Ko je na primer pivce napravil pri gostilničarju dolg, je gostilničar vzel palico ali deščico, zarezal vanjo dolžnikovo hišno številko in dolžno vsoto, ter rovaš preklal tako, da je prišla dolžna vsota na oba dela, hišna številka pa je ostala na ročaju (prim. sl. 3). Gostilničar je take rovaše - matice nabiral v šopih, izkolek pa so dobivali dolžniki. Ko je prišel dolžnik s plačilom, je prinesel s seboj svoj del rovaša, da ga je lahko primerjal z gostilničarjevo matico, na kateri torej gostilničar ni mogel pomnožiti zarez. Pa tudi dolžnik ni mogel goljufati s tem, da bi nadomestil pravi izkolek z drugim, ker se letnice lesa ne bi ujemale z upnikovimi. — Tudi drugi trgovci in obrtniki (mesarji, barvarji) so najbrž uporabljali v prometu s strankami rovaše, in sicer tako, da je matico obdržal navadno upnik, t. j. prodajalec oziroma stranka, ki je prinesla blago v obdelavo ali predelavo. Na opisani način so uporabljali rovaše tudi belokranjski »hisi« — cerkveni hrami, ki so posojali kmetom vino proti obvezi, da ga bodo vrnili s petdesetodstotnim pribitkom ob novem pridelku. Ta pribitek se je uporabljal v cerkvene namene. Cerkevna ključarja (»cerkvenjaka«), ki sta upravljala te hise, sta beležila na zgoraj

označeni način vsa posojila in zbiral rovaše v šope. Razen hisov so posojali in posojajo vino tudi druge ustanove in osebe. Zanimiva je zlasti »soseskina klet« v Draščih. Vsak posestnik, član soseske, oddaja v klet določen del pridelanega vina. Kdor pije vino v tej kleti, ga mora plačati, in sicer se zadolži na rovaš. Denar, ki ga tako naberejo, porabijo za kritje stroškov pri pogrebih članov. Soseskina klet spominja torej na nekako pogrebno bratovščino. O ustroju teh sosesk in o njihovi razširjenosti bi bile potrebne še posebne raziskave. (K belokranjskim rovašem prim. sl. 3, 4, 5; Jagić priobčuje zaris šopa rovašev iz Stenjevca pri Zagrebu, ki sliči naši sliki 3 in 5). — Tudi v ormoškem okraju je še do danes ohranjena ustanova rovašev v bistvu nespremenjena.

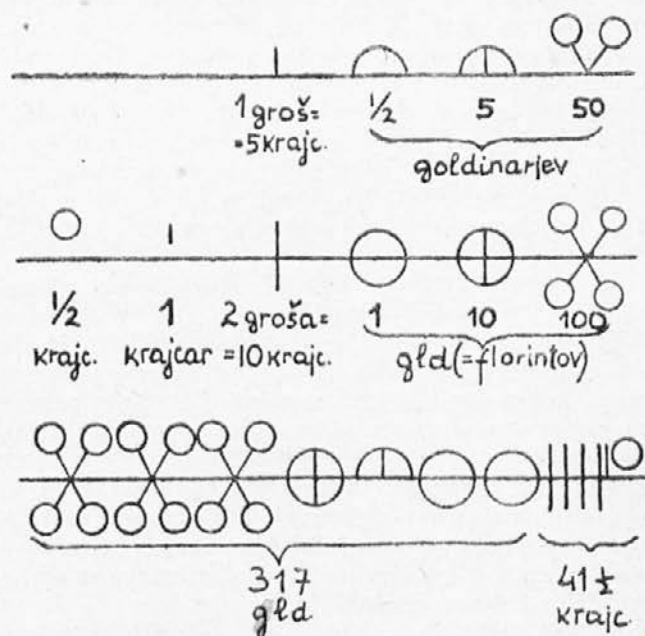
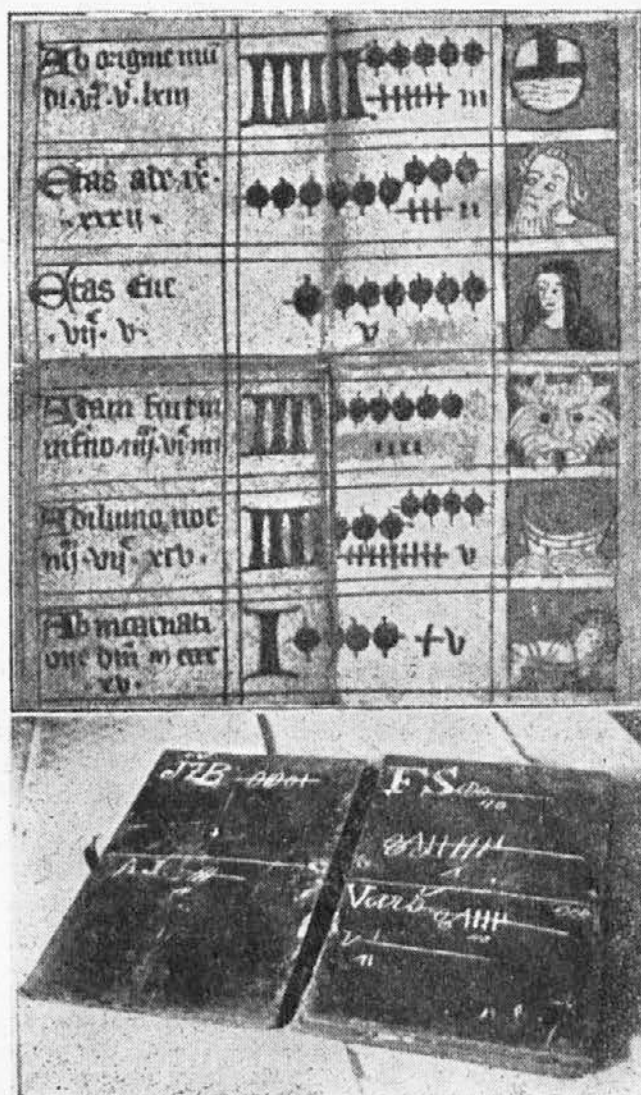
Rovaši niso pripravljeni le za beleženje posameznih dolgov, marveč še posebno za ponavljajoče se (zaporedne) storitve ali dajatve. Pri dobavah v zaporednih enakih obrokih pride rado do sporov, koliko je teh obrokov bilo. Zopet bo pomagal dvodelni rovaš: ob vsaki dobavi prinese dobavitelj svojo matico, sprejemnik položi vanjo svoj izkolek in napravi v oba dela zarezo. Tako obe stranki zanesljivo štejeta dobave in s tem pišeta zadolžnico. Raba takih rovašev nam je znana iz naše zgodovine; še dandanes pa jih uporabljajo nekatera gradbena podjetja za štetje voženj, ki jih opravijo zanje vozniki kot samostojni obrtniki. Ti rovaši so napravljeni pri raznih podjetjih iz različnega lesa in imajo obliko deščic, ki se prežagajo do ročaja tako, da se razpolovi ožja stran (sl. 6 in 7). Matico vzame voznik in si jo zatakne v pločevinast obroč ob »trugi« (sl. 1), ali pa kar za škorenj, ozir. konju v komat. Drugi del rovaša dobi zastopnik gradbenega podjetja na stavbi (polir ali delavec). Vsak voz, ki ga voznik pripelje, zaznamuje zastopnik podjetja s tem, da položi skupaj oba dela rovaša in napravi z nožem (sl. 7) ali pri tršem lesu z žago (sl. 6) zarezo ter vrne vozniku matico. Da se lažje ločijo izkolki, ki jih ima podjetje za razne voznike, je na njih večinoma zabeleženo voznikovo ime, včasih pa je namesto tega s pomočjo dleta izkolek v različnih vijugah ali v različnih kotih odsekan od ročaja (sl. 6). Ko pride v določenih časovnih presledkih voznik po plačilo v pisarno, primerjajo voznikov del rovaša s svojim ter preštejejo število voženj. — Poznamo pa tudi trodelne vozniške rovaše, ki sestojijo iz srednjega dela z ročajem in iz dveh izkolkov. Enega teh dobi dobavitelj gradiva (lastnik gramozne jame). Voznik najprej položi skupaj svoj del rovaša z dobaviteljevim in napravi zarezo; ko pripelje voz na stavbišče, prenese polir zarezo še na svoj del rovaša. S tem je dana podlaga za obračun podjetja z obema: z voznikom in z dobaviteljem gradiva. Na opisani način uporabljajo vozniške rovaše še danes v Ljubljani. Dvodelne rovaše sem dobil pri trdkah Leopold Bricelj in M. Curk, dvo- in trodelne pa pri tv. G. Tönnies. Rovaši se uporabljajo tudi na deželi pri prevozu gramoz za popravilo cest. Še pred nedavnim pa so jih uporabljali menda pri odvozu šote z Ljubljanskega barja in pri gradbenikih v Celovcu. V Trstu so rovaše uporabljali ne le vozniki, ampak tudi tovarni čolnarji. Ime rovaš za vozniške računske lesove se je v Ljubljani v splošnem že pozabil ali pa spačil (rubežen), deloma ga je izpodrinila italijanska označba »scontrin«, znana v Trstu. (V tem pomenu je moderni italijanski jezik ne pozna.) Zanesli so jo k nam morda Furlani, ki so pred desetletji imeli večino med gradbeniki v naših mestih.

V zadnjih letih so vozniški rovaši postali že redki. Namesto njih uporabljajo listke iz blokov, ki jih dajejo voznikom kot potrdila o opravljenih vožnjah. S tem se

izgublja brez prave potrebe lepa pravna starina iz našega narodnega življenja. Zanimivejše kot ti bloki je drugo nadomestilo rovašev za zapis zaporednih storitev, ki ga poznajo v Prlekiji pod imenom »špan«. Ze ta naziv, ki verjetno prihaja iz nemščine in pomeni trsko, kaže, da je špan naslednik nekdanjih rovašev, čeprav se danes od njih po zunanosti bistveno razlikuje. Špan je okrogla ali četrtooglasta pločevinasta ploščica s premerom 3–4 cm z vtisnjenimi začetnicami gospodarjevega imena ter zaporednimi številkami od 1–100 ali več, kolikor pač gospodar v enem letu španov potrebuje. Najpreprostejši način uporabe je ta, da gospodar ali njegov namestnik daje težakom za vsak opravljeni delovni dan po en špan ter v gotovih časovnih razdobjih (menda okrog novega leta) izplača vsakemu toliko mezde, kolikor mu gre po številu predloženih španov. Delavec, ki ploščico izgubi, je baje po ljudskem pojmovanju ob zaslužek tistega dne. Pravno zelo zanimiva je druga vrsta uporabe španov, ki je znana v prleških vinskih goricah na posestvih meščanov, verjetno pa tudi kmetov. Posamezni posestniki odstopijo manjšim kmetom to ali ono pravico (grabljenje listja, košnjo na določenem kraju) proti obvezi, da uživalec te pravice »služi« določeno število španov, to je, da stavi za določeno število dni kot dninar svojo delovno silo na razpolago posestniku. V pogodbi se n. pr. dogovore, da »N. N. služi dvajset španov«. Gospodar ali upravitelj gorice da dninarju za vsak opravljeni delovni dan po en špan; če je bil na lastni hrani, pa dva. Obenem si zaradi kontrole zapiše številko izročenega špana. Dninar nabira ploščice na žico in jih pri končnem računu po zaključku trgatve predloži kot dokaz, da je svoje »špane« odslužil. (Kot špan se označuje tudi nadaljnja vrsta dokazil o prevzeti obvezi, na primer kos usnja, ki ga dá strojar stranki, ki mu je prinesla v strojenje kožo.)

Drugod so obdržali za štetje opravljenih delovnih dni rovaše, ki so se pri tem zanimivo razvili v novo smer, a obenem izgubili svoj prvotni smisel, da namreč omogočajo obojestransko kontrolo. V nekaterih vinogradih v Halozah zapisujejo viničarji svoje dnevne storitve na enojen rovaš tako, da napravijo za vsak dan dela zarezo čez celo širino. Če pa so delali le del dneva, je zareza ustrezno krajša. Tak rovaš je lepo izrezljan in dolg kakih 30 cm. Prinesejo ga s seboj k izplačilu kot zapis o opravljenem delu.

V vinogradih Spodnje Štajerske (Prlekija, Bizeljsko) ter krškega okraja se je obdržal rovaš še za drug namen, za štetje brent (püt), ki jih pri trgatvi prinesejo nosači v stiskalnico. V nasprotju z doslej navedenimi rovaši ti rovaši za štetje ne služijo kot podlaga plačilu ali obračunu, marveč zgolj ugotovitvi pridelka. Brentarji (dva do trije) imajo vsak svoj kol za opiranje. Ta kol je na Dolenjskem neobeljena veja domačega kostanja, na Štajerskem pa iz klane smrekovine, kakršna služi v vinogradih tudi za podpiranje trte. Ko brentar strese brento v stiskalnico, napravi na kolu zarezo, po vsaki deseti zarezi pa poševen križec: × (prim. palico na sl. 8, ki je sicer služila drugim namenom). Zvečer se štejejo po zarezah na palicah, koliko brent grozdja raznih vrst so nabrali. Vsoto napišejo na vrata ali steno zidanice, oziroma kleti ter tako vsako leto primerjajo pridelek s prejšnjimi leti. Prav tako zapisujejo količino pridelanega vina. Menda so na Bizeljskem uporabljali še pred desetletji za štetje brent deloma tudi dvodelne rovaše, deloma pa so štel brente dvojno: nosač na svojo palico, oni, ki je mešal, pa na rogovilo, s katero je

Sl. 12. Ljudske številke v rokopisu iz l. 1415. (Po Kosu). — Sl. 13. Kroparska lesena obračunska knjiga. (Po Zontarju). — Sl. 14. Obrazložitev znamenj v kroparski obračunski knjigi. (Po Künßbergu in Andrejki.)

mezgal; torej sta štela dva, vsak na svoj enojen rovaš. Za novejšo dobo z Bizelskega nimam poročil.

Enojni rovaši za štetje se uporabljajo tudi izven vinogradov in v drugih krajih, tako na primer v Selški dolini za štetje košev gnoja, ki jih nosijo na njivo. Iz Ziljske doline nam je ohranjena taka palica, ki je v zapiskih označena kot pastirska palica (sl. 8). Verjetno je prav tako služila štetju kakih storitev. Med pastirji je znana še nadaljna vrsta rovašev, ki ne služi štetju, marveč le za beležbi skupnega števila živine. Rovaš, ki ga kaže naša slika (sl. 9), je dolg kakih 15 cm in na njem beremo, da je imel pastir 43 glav živine na paši.

Kot posebno vrsto rovašev omenjamo davčne rovaše, kakršne so še do nedavnega uporabljali nepismeni župani v Prekmurju. Ti so imeli za vsakega davkoplačevalca po en rovaš in so nanj beležili oddane dajatve. Vse kaže, da je prekmurski rovaš, ki ga hrani Etnografski muzej v Ljubljani (sl. 10), v zvezi s takim zapisovanjem oddanih dajatev. V podrobnostih na njem zapisani znaki še niso razloženi. — Davčni rovaši so se uporabljali tudi v sosednjih hrvaških krajih; tako je bil Jagiću znan primerek takega rovaša iz Draganičev, ki ga je hranil zagrebški muzej.

Ljudske pismenke na rovaših so pri nas prav preproste in na zunaj podobne rimskim. Številke od 1—4 se beležijo s črtami, višje enote pa po pravilu »kljuka pet, križ deset«. Kot domnevajo nekateri narodopisci iz široke razpredenosti te vrste črk pri zelo oddaljenih narodih, je ta črkopis že zelo star in ne izvira šele od rimskega. — Pri zaporednih dobavah in štetju na rovaš se delajo le preproste zareze in včasih za vsako deseto poševen križ. Ni izključeno, da prav iz take rabe poševnega križa izhaja njegov pomen kot številka 10.

Rovaši so daleč najrazširjenejša in najsplošnejša vrsta lesenih listin. Poleg njih pa poznamo tudi pri nas nekaj drugih zapiskov na les, ki so vredni vse pozornosti. Tako hrani ljubljanski muzej leseno pratio, ki jo je ob koncu preteklega stoletja pridobil iz Višnje gore (sl. 11). Na njej so z malimi zarezi ob robu za beleženi dnevi. Iz njihovega števila sledi, da je bilo tisto leto prestopno. Nedelje so zaznamovane s križci, za Veliko noč je zareza nekoliko povečana. Tako moremo ugotoviti, da je bila Velika noč dne 18. aprila, kar bi ustrezalo eni od naslednjih letnic: 1568, 1604, 1688, 1756 in 1824. Verjetno je koledar nastal v enem izmed starejših let. Pri posameznih dnevih so vrezljane številne figure, možici, živalce, krogi in razne geometrične oblike itd., katerih konkretnega pomena doslej še nihče ni mogel ugotoviti.

Se v novejši dobi je bila v veljavi lesena obročunska knjiga kroparskih fužinarjev, v kateri so beležili svoje račune z ogljarji in kovači. Kakšna je bila ta knjiga, kaže priložena slika, pod katero podajamo razlago nekaterih tipičnih znamenj. Kot kaže primerjava knjige s temi znamenji, so se ta znamenja uporabljala deloma tudi v spremenjenih oblikah. Svoje posebne pismenke je uporabljal tudi ta ali oni obrtnik za pisanje svojih računov s strankami. Tako je neki vrhniški kovač na podboju zarezoval določena znamenja za svoje dolžnike (zlasti hišno številko) in k njim znake za opravljeno delo: kolesca, podkve itd.

Ne kot pravi leseni dokument, pač pa kot primer uporabe nekakih ljudskih števil, naj omenimo slednjič še rokopis univerzitetne knjižnice iz leta 1415 (kvadrat 9). Te številke so sestavljene po sledečem preprostem sistemu: velike rimske enojke pomenijo 1000, iz-

polnjeni krogi 100, navpične črte čez vodoravno črto (križi) vsaka po 10, kljuka 5, navadne črte pa 1. Tako pomeni prva vrsta tega koledarja število let od stvarjenja sveta do leta 1415: 6563 let. Sledi Adamova doba (932 let), Evina (705 let), nakar izvemo, da je bil Adam 4604 leta v peklu; v peti vrsti šteje od vesoljnega potopa 4795 let, nakar beremo število let od včlovečenja Gospodovega: 1415 let. Vse kaže, da gre v resnici za stare ljudske številke, o katerih pa ne moremo natančno ugotoviti, kje so bile v rabi. Pojavlja se mnenje, da je rokopis nastal po predlogi iz 11. stoletja, ki je bila verjetno še začrtana v les.

Ne bomo sicer z Jagićem trdili, da so zareze na rovaših slovanska posebnost, ki je nadomeščala germanške »rune«, to je črkopis na les. Prvič služijo rovaši v razliko od run v glavnem le zapisu števil, drugič pa niso znani le slovanskim narodom, marveč so že sestavina najstarejše kulture, saj moremo sledove prvih rovašev ugotoviti že na kosteh iz srednje kamene dobe. Možna pa je, da je menih Hrabr (9.-10. stoletje), v resnici mislil na rovaše, ko je zapisal, da so Slovani zarezovali črte in zareze na les, kakor smemo tudi trditi, da so se rovaši pri Slovanih in zlasti južnih Slovanih posebno dolgo ohranili, kar nam dokazuje tudi gornji pregled rovašev pri Slovencih.

Pripomba: Jedro gornjega članka je vsebovano že v moji razpravi »Očrt slovenskega pravnega narodopisa« v »Narodopisu Slovencev«, Ljubljana 1944. Ta članek je nastal predvsem kot dopolnitev tam objavljenih podatkov, ki so morali biti v citirani razpravi omejeni na nujni minimum, zlasti pa kot razlaga k slikam, ki so večinoma doslej nepriobčene. — Prvič se je z rovaši izčrpnije bavil dr. J. Žontar v »Mladiki« 1940, kjer je deloma, kot se zdi, na naše razmere prenesel Jagićeve izsledke o Južnih Slovanih. To delo in ostalo literaturo o rovaših citiram v »Očrtu«. Prim. še Babnik, Sledovi slovenskega prava, LMS 1883, pos. odt. 15 ter Premrov, Monumenta slavonica, Ljubljana 1919, str. 65 (citira vir iz l. 1732), Milko Kos, ZUZ, 1926, str. 230.

Ustna sporočila: Dr. Josip Tomšič, dr. Fran Kotnik in gospa, dr. Rajko Ložar, stavbeniki Ivan Ogrin, Miroslav Zupan, Jos. Misson, Vekoslav Martelanc (Ivan Bricelj), Leopold Bricelj; Mojmir Curk, Hočevan Janko, Ulen Franc, Anton Prosenec. Primerke rovašev so mi preskrbeli: tv. Leopold Bricelj, Matko Curk, G. Tönnies. — Muzejske predmete mi je dal na razpolago g. dr. Rajko Ložar. Sl. 4—11 je izvršil foto Böhm. Vsem imenovanim gre moja posebna zahvala.

ZADRUŽNA TISKARNA

Kadar boste v dvomih, kje naročiti tiskanje raznih revij, knjig, časopisov itd., tedaj se brez skrbi zaupajte Zadrugi tiskarni, ki vam bo točno ustregla vsem kot želite. Razen tega lahko pri njej naročite tiskanje

različnih vabil za gledališke odre in koncerte. — Kar najbolj boste postreženi tudi z najrazličnejšimi pisarniškimi tiskovinami, kuvertami, reklamnimi lepaki ter še z vsem takim, kar potrebuje tiskarskega

stroja in večjih tiskarskih rok. Kadar boste torej v zadregi, kje naročiti takšne izdelke, tedaj se obrnite na Zadrugo tiskarno v Ljubljani, na Dunajski c. 17. — Z izdelki boste vsekakor zadovoljni, prav tako tudi s ceno.